

***KURUMSAL YÖNETİM, KURUMSAL SOSYAL
SORUMLULUK ve ÇEVRESEL RAPORLAMA:
İMKB 100 ŞİRKETLERİNİN ÇEVRESEL AÇIKLAMALARININ
İNCELENMESİ***

**Doç. Dr. F. Lerzan KAVUT
İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 2003 ve 2004 yıllarında, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 100 endeksinde (İMKB-100) yer alan şirketlerin Kurumsal Yönetim Uyum Raporları (KYUR) ve faaliyet raporlarında yayınlanan çevresel açıklamaların yapısını ve kapsamını incelemektir. Bu çalışmada, kurumsal sosyal ve çevresel açıklamalar ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. İMKB-100 şirketlerinde KYUR ve faaliyet raporlarında yer alan çevresel açıklamalar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, açıklanan çevresel bilgi düzeyinin ve bilgi veren şirket sayısının 2004 yılında 2003'e göre artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Açıklama, Çevresel Raporlama, Kurumsal Yönetim, İçerik Analizi, Kurumsal Yönetim Uyum Raporu, Kurumsal Sosyal ve Çevresel Sorumluluk, Sürdürülebilirlik.

***CORPORATE GOVERNANCE, CORPORATE SOCIAL
RESPONSIBILITY and ENVIRONMENTAL REPORTING: A
STUDY OF ISE 100 COMPANIES' ENVIRONMENTAL
DISCLOSURES***

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine the nature and extent of the environmental disclosures in Corporate Governance Principles Compliance Reports (CGPR) and annual reports of Istanbul Stock Exchange (ISE) 100 companies for 2003 and 2004. This study investigates the relations between corporate social and environmental disclosures and corporate governance. Based on a content analysis, this research analyzes ISE 100 companies' environmental disclosures in the CGPRs and annual reports. The result of this study indicates that the volume of environmental disclosures and number of companies that are disclosing environmental information increased from 2003 to 2004.

Keywords: Environmental Disclosure, Environmental Reporting, Corporate Governance, Content analysis, Corporate Governance Principles Compliance Reports, Corporate Social and Environmental Responsibility, Sustainability.

GİRİŞ

Endüstri devriminden günümüze kadar yaşanan teknolojik ve ekonomik gelişmeler, birçok sorunu ve çevresel riskleri de beraberinde getirmiştir. Finansal krizler, çalışanların hakları, iş güvenliği, çevre kirliliği, doğal kaynakların tüketilmesi, iklim değişikliği ve benzeri sorunlar, hem bölgesel hem de küresel boyutlarda, işletmelere çeşitli kurumsal sorumluluklar getirmektedir. Özellikle önemli çevresel etkilere neden olan sektörlerdeki işletmelerin çevresel sorumlulukları giderek artmaktadır.

Günümüzde, geleneksel büyüme ve kârlılığın artırılması modelinden farklı olarak, çevresel, ekonomik ve sosyal performansı ön plana alan üçlü sorumluluk (triple bottom line) yaklaşımı, kurumsal sürdürülebilirliğin ve kurumsal sosyal sorumluluğun gerçekleştirilebilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir (O'Donovan, 2002, s:344). İşletmelerde üçlü sorumluluk yaklaşımının benimsenmesi, aynı zamanda, "kurumsal yönetim" in de gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. İç ve dış paydaşlara karşı sorumlulukları düzenleyen kurumsal yönetim ilkeleri, aynı zamanda, kurumsal sürdürülebilirliğin sağlanmasını ve kurumsal sosyal sorumluluğun yerine getirilmesini destekleyen önemli düzenlemelerdir.

Kurumsal sürdürülebilirliğin ve kurumsal sosyal sorumlulukların önemli unsurlarından biri de, çevresel sorumluluklardır. İşletmelerin çevresel sorumluluklarına ilişkin açıklamaları, diğer bir deyişle çevresel raporlama, ayrı bir rapor olarak ya da faaliyet raporları içinde yer alan bir bölümde ve genellikle gönüllü olarak verilen bilgilerden oluşur.

Bu çalışmanın amacı; 2003 ve 2004 faaliyet yıllarında, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası İMKB-100 endeksinde yer alan şirketlerin Kurumsal Yönetim Uyum Raporları (KYUR'ları) ve faaliyet raporları kapsamında yapmış oldukları çevresel açıklamaları analiz etmektir. Bu amaçla, çalışmanın birinci bölümünde, çevresel raporlamanın/açıklamaların temelini oluşturan kurumsal sosyal ve çevresel sorumluluk teorileri incelenmiştir. Ayrıca birinci bölümde; kurumsal yönetim sistemi ve kurumsal sosyal ve çevresel sorumluluk arasındaki etkileşim irdelenerek araştırma konusunun teorik dayanakları açıklanmıştır. İkinci bölümde, çevresel raporlama/çevresel açıklamalar konusunda, geçmiş yıllarda yapılan çeşitli araştırmalara ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, yapılan araştırmanın amacı, önemi ve kapsamı açıklanmıştır. Dördüncü bölüm olan araştırmanın metodolojisi kapsamında; araştırma yöntemi ve uygulanmasına ilişkin bilgiler ile elde edilen bulgular açıklanmıştır.

1. KURUMSAL YÖNETİM ve KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK İLİŞKİSİ

Son yıllarda, işletmelerin hesap verme sorumluluklarına ilişkin olarak yapılan toplumsal baskıların hızlı bir artış gösterdiği görülmektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan finansal krizler ve şirket skandalları, iş dünyasının ve işletmelerin sosyal ve çevresel etkilerinin ne olduğu ve ne olacağı konusundaki şüphe ve endişeleri arttırmakta ve bunun sonucunda, işletme yönetimlerinin şeffaf olması yönünde giderek artan toplumsal bir talebin varlığı ortaya çıkmaktadır. Toplumda artan şeffaflık talebi, birbiriyle örtüşen iki olguyu gündeme taşımıştır. Bir yanda, kurumsal yönetim ve hesap verme gerekliliği yaygınlaşırken, öte yandan, geleneksel yönetim yapısından ayrı olarak kurumsal sürdürülebilirlik olgusu önem kazanmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde, kurumsal yönetim, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel açıklamalara ilişkin konular irdelenecektir.

1.1. Kurumsal Yönetim

İşletmelerin büyümesi, işletme ile ilgili tarafların (paydaşların) sayısının artması ve küreselleşmenin etkileri; dürüstlük, doğruluk, şeffaflık ve hesap vermeyi esas alan yöntem ve prosedürlere odaklanan bir model olan "kurumsal yönetim"in önemini arttırmıştır. Kurumsal yönetim (corporate governance) deyimi, "kurumsal yönetişim" ya da "iyi yönetim" olarak da adlandırılmaktadır. İşletmelerde kurumsallığın oluşturulması ve geliştirilebilmesi amacıyla Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından 1999 da yayınlanan ve 2004 yılında yenilenen kurumsal yönetim yapılanması, dar anlamda bir işletmenin ortaklarıyla ilişkilerini düzenleyen sistemler topluluğu, geniş anlamda da işletme ile toplumun ilişkilerini düzenleyen sistemler topluluğu olarak tanımlanabilir (Aysan, 2007, s:130). İşletmeler için iyi yönetimin ve kamu güvenini sağlamanın yolu; kurumsal yönetim ilkelerini esas alarak oluşturulacak hedefler, politikalar ve mekanizmalardan geçmektedir. Kurumsal yönetimin işleyiş temelini oluşturan ve genel kabul gören, şeffaflık (transparency), hesapverme-hesap verebilirlik (accountability), sorumluluk (responsibility) ve adil olma (fairness) kavramları tüm uluslararası kurumsal yönetim yaklaşımlarının temel ilkeleri olarak kabul edilmiştir. (SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2003, s:2).

Şeffaflık İlkesi, "ticari sır niteliğindeki ve henüz kamuya açıklanmamış bilgiler hariç olmak üzere, şirket ile ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin, zamanında, doğru, eksiksiz,

anlaşılabilir, yorumlanabilir, düşük maliyetle kolay erişilebilir bir şekilde kamuya duyurulmasıdır"(SPK, 2005, s:3). İşletmeler tarafından açıklanan bilgilerin şeffaflık düzeyi; işletmenin yapısının kurumsallık derecesi hakkında önemli bir göstergedir. Aşağıdaki bölümde de açıklanacağı üzere, şeffaflık ilkesi ile hesap verme ilkesi arasında güçlü bir etkileşim söz konusudur.

Hesap verme ilkesi, genel anlamda, karar verme ve uygulama yetkisi olanların aldıkları kararlarının doğruluğunu savunma ve sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmelerini ifade etmektedir. Hesap verme ilkesi, şeffaflık ve sorumluluk ilkeleriyle etkileşim içindedir ve başta işletme ortakları olmak üzere tüm paydaşların, işletme yöneticilerinin aldıkları kararları ve yaptıkları uygulamaları sorgulamasına ve değerlendirmesine olanak sağlayarak, kamunun aydınlatılmasına katkıda bulunur. Böylelikle hesap verme, yönetsel gücün ve yetkinin işletme yönetiminin çıkarları doğrultusunda değil, başta işletmenin ortakları olmak üzere, genelde, tüm paydaşların menfaatleri ve istekleri doğrultusunda kullanılma ortamını oluşturur.

Sorumluluk ilkesi, yetki sahibi kişiler veya yöneticilerin, işletme faaliyetlerini, toplumun etik değerlerine, yasal düzenlemelere ve şirket içi düzenlemelere uygun olarak yürütmesi yükümlülüğünü ifade eder. Sorumluluk ve hesap verme ilkeleri birbirini destekleyen ve tamamlayan uygulamaların gerçekleştirilmesine temel oluşturur. Sorumluluk ilkesi kurallara uygun davranmayı gerektirirken, hesap verme ilkesi de kurallara uyma sorumluluğunun derecesi hakkında güvence sağlar.

Adil olma (eşitlik) ilkesi, hissedarlar başta olmak üzere tüm paydaşlara karşı eşit davranılmasını ve işletme yöneticilerinin verdikleri kararlar ve uygulamalarda sadece hissedarların değil, toplumun tüm taraflarının haklarını gözetecek bir yaklaşımı benimsemelerini ve bu doğrultuda faaliyet göstermelerini ifade eder.

Kurumsal Yönetim ilkeleri Türkiye’de, 2003 yılında ilk defa Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), tarafından 04.07.2003 tarih ve 35/835 sayılı Kurul Kararı ile kabul edilmiş ve 30/06/2003-04/072003 tarihli Haftalık Bülten ile kamuya açıklanmıştır. Sermaye Piyasası Mevzuatına tâbi tüm işletmelere yönelik olarak yayınlanan ilkeler konusunda gönüllülük yaklaşımı benimsenerek, ilkelere uyum ihtiyari tutulmuştur. Kurumsal Yönetim İlkeleri, daha sonra gözden geçirilerek OECD’nin getirmiş olduğu dört temel ilkeye ek olarak, kamuyu aydınlatma ilkesi dahil edilmiş ve 2005 yılında tekrar yayınlanmıştır (bu konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. www.spk.gov.tr). İlkelerde de belirtildiği üzere, bu ilkelere

yer alan prensiplerin uygulanıp uygulanmadığını, uygulanmıyor ise gerekçesini ve bu prensiplere tam olarak uymama dolayısıyla meydana gelen çıkar çatışmalarına ilişkin bilgilere KYUR yer verilmesi gerektiği bildirilmiştir.

SPK, halka açık şirketlerde kurumsal yönetimi geliştirmek amacını taşıyan bu ilkeleri "uygula, uygulamıyorsan açıkla" prensibi doğrultusunda, 10.12.2004 tarih ve 48/1588 sayılı Karar ile kabul edilen ve 2004/51 sayılı Haftalık Bülteniyle kamuya yaptığı duyuruda, hisse senetleri İMKB'de işlem gören şirketlerin 2005 yılında yayınlanacak olan 2004 yılına ilişkin faaliyet raporlarından başlamak üzere faaliyet raporlarında ve varsa internet sitelerinde; şirketlerin Kurumsal Yönetim İlkeleri'ne uyumu konusundaki beyanları ile ilkeler karşısındaki durumlarının görülebilmesi için örneği verilen ve açıklanacak asgari unsurları belirleyen KYUR'na yer vermeleri gerektiğine karar vererek, 2004 faaliyet yılından itibaren KYUR yayınlama zorunluluğu getirmiştir. KYUR ile halka açık işletmelerin tüm paydaşlarına karşı, faaliyetler hakkında ve yasal ve diğer yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda bilgi vermelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmada KYUR'nun "menfaat sahiplerinin bilgilendirilmesi ve sosyal sorumluluk" bölümünde; "Şirket, sosyal sorumluluklarına karşı duyarlı olur; çevreye, tüketiciye, kamu sağlığına ilişkin düzenlemeler ile etik kurallara uyar ve bu konulardaki politikalarını kamuya açıklar." hükmü yer almaktadır (SPK, KYUR, III.bölüm, 7.madde, s:4). Bu çalışmada, yalnızca, KYUR'daki sosyal sorumluluk bölümünde yapılan çevresel açıklamalar, inceleme kapsamına alınmıştır.

1.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal Sosyal ve Çevresel Raporlama İlişkisi

İşletmeler, topluma sağladıkları ekonomik katkı ve yararların yanısıra, çeşitli sorun ve risklerin oluşumuna da neden olabilmektedirler. İşletmelerin sorumlulukları hem teorik hem de uygulama alanındaki çalışmalarda, önemli bir tartışma alanıdır. Gerçekte, işletmelerin sorumluluk konusuna bakış açıları, yönetim anlayışlarıyla doğrudan ilişkilidir. Yönetim anlayışlarının zaman içindeki değişimi izlendiğinde; en çok dikkat çeken nokta; dünyaya ve topluma karşı sosyal sorumlulukların giderek artması ve önem kazanmasıdır (Tokgöz ve Önce, 2009, s:255). Geleneksel yönetim anlayışıyla yeni yönetim anlayışı arasındaki yaklaşımlar ve uygulamalar arasında dikkat çeken temel farklılıklar vardır. Geleneksel yönetim anlayışında, ekonomik büyüme, kârlılık, tüketimi arttırmaya yönelik pazarlama politika ve stratejileri, hissedarların refahı, ve teknik verimlilik vbg. amaçlar temel alınmıştır. Yeni yönetim anlayışında ise; bunların yerine, paydaşların yaşam

kalitesini esas alarak sürdürülebilirliğin sağlanması, doğa ile uyumlu mal ve hizmet sunumu, çevresel kaynakların uygun kullanımı ve korunması, pazarlama politikalarında tüketicinin bilinçlendirilmesi gibi stratejilerin ağırlık kazandığı gözlemlenmektedir (Tokgöz ve Önce, 2009, s:253-256). Diğer bir deyişle, yeni yönetim anlayışıyla, kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımı ve uygulamaları ön plana çıkmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı; sürdürülebilir gelişme ve kurumsal sürdürülebilirliğin başarılmasında önemli rol oynayan temel dayanaklardan biridir. Sürdürülebilir gelişme, sosyal adaletin sağlanması ve çevrenin korunmasını da içine alarak, ekonomik büyümeyi öngören bir modeldir. Kurumsal sürdürülebilirlik ise; sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için giderek daha çok benimsenen yeni bir yönetim paradigmasıdır (Wilson, 2003, s:1-2).

Geleneksel büyüme ve kâr maksimizasyonu modelinin bir alternatifi olan kurumsal sürdürülebilirlik paradigması; büyüme ve kârlılığa önem vermekle birlikte, sürdürülebilir gelişme modelini (çevreyi korumaya, sosyal adalet ve eşitliğe önem veren) öngören bir yönetim anlayışıdır. İşletmelerin temel amacının kâr elde etmek, işletmenin sürekliliğini sağlamak ve ortaklarının beklentilerine cevap verebilmek olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Ancak, günümüzde kullanımı ve uygulaması giderek artan ve ilk defa 1994 yılında Elkington tarafından (Henriques ve Richardson, 2004, s:1) üçlü sorumluluk-üçlü sorumluluk raporlaması (Triple Bottom Line-TBL) olarak adlandırılan; *çevresel sorumluluk*, *ekonomik kalkınma* ve *sosyal adalet*'i (diğer bir deyişle sürdürülebilir gelişmenin üç boyutunu) kapsayan yönetim anlayışı; bir işletmenin finansal, sosyal ve çevresel performansını ve bu performansın sürdürülebilir gelişme olgusu ile bağlantısını açıklamak için artan farkındalığı ifade etmektedir (O'Donovan, 2002, s:344).

Yönetim anlayışının yansımalarını ifade eden; faaliyet raporu, kurumsal sosyal sorumluluk raporu, sürdürülebilirlik raporu ve çevre raporu, işletmelerin sosyal sorumluluk kapsamında yürütülen faaliyetleri hakkında bilgi verir. Kurumsal sosyal ve çevresel raporlama ya da açıklamalar: bir işletmenin fiziksel ve sosyal çevresi ile etkileşimine ilişkin finansal ve finansal olmayan bilgilerin, faaliyet raporu içinde veya ayrı bir raporda bildirilmesi olarak tanımlanabilir (Hackston ve Milne, 1996, s:78). Gibson ve O'Donovan (2007, s:944-956) yaptıkları çalışmada, Anderson'ın (1989) çalışmasına dayanarak, kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasının yeni bir fenomen olmadığını ve bu konuda Mısır'da MÖ 5000 yıllarına kadar gerilere giden izlerin bulunduğunu belirtmişlerdir.

İşletmeler sosyal oluşumlardır ve varolmaları, toplumun onların faaliyetlerine devam etmesi konusundaki istekliliğine bağlıdır. İşletmelerle toplum arasındaki bu sosyal sözleşme (social contract) olgusu işletmeleri kâr etmek dışında, sosyal sorumluluk çerçevesinde bazı kurallara uymaya zorlamaktadır. Sosyal sözleşme olgusu; sosyal teorileri oluşturan paydaşlık teorisi, meşruluk teorisi ve hesap verme teorisinin ayrılmaz bir parçasıdır ve kurumsal sosyal davranışın çeşitli yönleriyle açıklanması için geliştirilmiştir (O'Donovan, 2002, s:344-345, Gray ve diğerleri, 1995b, s:49). Kurumsal sosyal ve çevresel raporlamaya ilişkin geliştirilen bu teoriler 1970'lerde ortaya çıkmıştır (Joshi ve Gao, 2009, s:29-30). Sosyal ve çevresel raporlamanın gelişimini etkileyen paydaşlık, meşruluk ve hesap verme teorileri "kurumsal yönetim" sisteminin oluşumunda da önemli etkiye sahiptir. Aşağıdaki bölümde ilgili teoriler ana hatlarıyla açıklanmıştır.

Meşruluk teorisi, Kurumsal sosyal ve çevresel raporlama (KSÇR) alanındaki önemli teorilerden biridir. Meşruluk teorisinin çıkış noktası örgütsel meşruluk olup, bir işletmenin faaliyetlerinin, içinde bulunduğu toplumsal kurallara, değer yargılarına, inanışlara uyumlu olarak ve beklentiler doğrultusunda gerçekleştirilmesi algısı veya varsayımı olarak tanımlanabilir (Suchman, 1995, s:574; Joshi ve Gao, 2009, s:30). Meşruluk teorisi, toplumsal sözleşme anlayışının önemli bir parçası olup, toplum ile kurumsal amaçların uyumlu hale getirilmesi ve faaliyet raporlarında sosyal ve çevresel bilgilerin açıklanması yoluyla işletme faaliyetlerinin meşrulaştırılması çabalarını ifade eder (Gibson ve O'Donovan, 2007, s:947). Bu teoriye göre: işletmelerin gönüllü olarak yapacakları sosyal ve çevresel açıklamalar meşruluğun sağlanmasında önemli bir araçtır. Aksi durumda, işletme faaliyetlerinin toplumda anlaşılabilmesi meşruluk sorununa neden olacaktır (Joshi, Gao, 2009, s:30; O'Donovan, 2002, s:345-356).

Paydaşlık teorisi, meşruluk teorisi ile yakın bağlantılıdır ve genellikle bu iki teori birbirini tamamlar (Deegan, 2002, s:294). Paydaş kavramı, bir şirketin amaçlarına ulaşma derecesinden etkilenen veya bunu etkileyebilen bir grup veya bir birey olarak tanımlanır (Joshi ve Gao, 2009, s:31). Paydaşlık teorisindeki temel yaklaşımlardan biri olan ahlâki/kuralcı bakış açısına göre bir işletme tüm paydaşlarına (finansal bir yarar elde etmeyenler de dahil) karşı eşit ve dürüst davranmalıdır (Gibson ve O'Donovan, 2007, s:947). Bu yaklaşımı benimseyen işletmeler faaliyet raporlarında verilecek bilgiler arasına çevresel konuları da dahil etmelidirler. Yöneticiler paydaşlarına güven vermeli ve işletme faaliyetlerini meşrulaştırmalıdır. İşletmenin devamlılığı, paydaşların işletme faaliyetlerini desteklemesine ve onaylamasına bağlıdır (O'Donovan, 2002, s:344). Paydaşların desteği, hem işletmenin benimsediği stratejik duruşa hem de işletmenin

piyasadaki stratejik konumuna bağlıdır. İşletmeler aktif veya pasif bir duruş benimseyebilirler (Ullmann, 1985, s:552; Joshi ve Gao, 2009, s:31). Aktif bir duruş benimseyen işletmeler, paydaşlarla ilişkileri geliştirmek için çaba gösterirler. Buna karşıt olarak, pasif duruş stratejisi benimseyen işletmeler, paydaşlarla ilişkileri geliştirici stratejilerle ilgilenmezler. Paydaşlara karşı benimsenen pasif duruş, düşük düzeyde sosyal performans gösterilmesini ve düşük seviyede sosyal ve çevresel açıklamalar yapılmasını beraberinde getirmektedir. (Ullmann, 1985, s:552; Joshi ve Gao, 2009, s:31).

Hesap verme teorisi, bir işletmenin yasal veya ahlâki nedenlerle, işletme faaliyetleri hakkında bilgi verme ve açıklama yapma sorumluluğudur. Sorumluluk; bir faaliyetin yerine getirilmesi görevi iken, hesap verme ise; yerine getirilen bir faaliyet hakkında bilgi verme yükümlülüğüdür (Wilson, 2003, s: 4). İşletme yönetimi ve ortaklar arasındaki hesap verme/hesap sorma ilişkisi, vekâlet teorisine (agency theory) ve modeline (fiduciary model) dayanmaktadır ki; bu ilişkide işletme yönetimi ortaklardan vekâlet alan ve onları temsil eden taraf, ortaklar ise vekâlet veren taraftır (Wilson, 2003, s: 4). Ortaklar, kaynakları işletmeye emanet ederken; işletme yönetimi ise bu kaynakları ortakları temsilen en iyi şekilde yönetme sorumluluğunu taşımaktadır. İşletme yönetiminin aynı zamanda sermayenin kullanılışı ve yatırımların geri dönüşü konusunda ortaklara karşı hesap verme yükümlülüğü vardır. Kurumsal hesap verme olgusu, geleneksel vekâlet modeliyle ve ortaklarla işletme yönetimi arasındaki ilişkilerle sınırlandırılmaz. İşletmeler hem açık olarak hem de örtülü olarak işleri gereği diğer paydaşlarla da aynı ilişki içindedirler. Yapılan çeşitli sözleşmeler, hesap verme sorumluluğu için temel oluşturmaktadır. Örneğin: çevre ile ilgili izinler ve ruhsatlar alınması durumunda, işletmeler bu izin ve ruhsatların koşullarına uyup uymadıkları konusunda düzenleyici kurumların denetimine tâbi tutularak ilgili anlaşma hükümlerine uyup uymadıkları konusunda hesap verirler.

1.3. Kurumsal Yönetim ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Arasındaki İlişkiler

Vekâlet teorisi savunucuları tarafından önerildiği gibi kurumsal yönetim, işletme yönetimi ve ortakları arasındaki çıkarların uyumlu hale getirilmesi için oluşturulan mekanizmalar ve kurallara odaklanmıştır (Young ve Thyil, 2008, s: 95). Daily ve diğerleri (2003), Dalton ve Dalton (2005), Monks ve Minow (2004), Shleifer ve Vishny (1997)'in çalışmalarından yararlanan Kolk'un (2008) çalışmasında belirtildiği gibi, şirket skandallarını (Enron, WorldCom, Ahold ve Parmalat) ve Sarbanes-Oxley düzenlemesini takiben, kurumsal yönetim ve hesap verme sorumluluğunu kuvvetlendirmek için yapılan tartışmalar ve girişimler; işletme ortaklarına karşı şeffaflık ve onların haklarını koruyacak olan iç

mekanizmaların (yönetim kurulu, yöneticiler, denetçiler, denetim komitesi, kontrol ve risk değerlendirme yaklaşımı çalışmaları) üzerinde odaklanmıştır (Kolk, 2008, s:2-3). Ancak bu durum paydaşların öneminin gözardı edildiği anlamına gelmemektedir. Nitekim, uluslararası kuruluşların (örneğin; OECD 2004) yaptıkları çalışmalar, işletmelerin hesap verme sorumluluğunun yalnızca ortaklarla sınırlı olmadığını ve paydaşların da önemini ortaya koymaktadır (Kolk, 2008, s:2).

Kurumsal yönetim sistemi, kurumsal sürdürülebilirlik ile sosyal ve çevresel sorumluluklar arasında birbirini etkileyen ve bütünleştiren ortak unsurlar vardır. Önceki bölümlerde açıklanan KSÇR teorileri ve kurumsal yönetim ilkelerine dayalı olan bu unsurlar; paydaşlara karşı dürüstlük ve adil olma sorumluluğu, şeffaf olma, hesap verme ve işletme faaliyetlerinin meşrulaştırılmasıdır. İşletmeler, toplumsal değer yargılarına, kanun ve düzenlemelere uymalı ve paydaşlara karşı dürüst olmaya ve çevreyi korumaya özen göstererek faaliyetlerini yürütmelidirler. Kurumsal yönetimde ve sürdürülebilirlikte ortak unsur olan şeffaflık, işletmeye ait bilgilerin doğru, eksiksiz ve anlaşılır olarak kullanıma hazır hale getirilmesidir ve hesap verme sorumluluğu ile tamamlanır. Hesap verme sorumluluğu; üstlenilmiş bir faaliyet hakkında sayısal veya niteliksel açıklama yapma veya rapor verme görevidir. Hesap verme sorumluluğu, işletmelerin şeffaflık derecesini etkiler (Holland ve Foo, 2003, s: 4). Şeffaflık ve hesap verme aynı zamanda, paydaşların bilgilendirilmesi ve işletme faaliyetlerinin meşrulaştırılmasında önemli bir araçtır. İşletmeler için kamu güvenini sağlamanın yolu; faaliyetleri hakkında topluma açıklama yapmak (şeffaflık), hesap vermek ve dürüst olmaktan geçmektedir. Kurumsal yönetim ilkeleri ve yapılanmasının iş ahlakının oluşturulması ve geliştirilmesi üzerinde de olumlu etkisi vardır. İşletme yöneticilerinin yalnızca ortakların çıkarları doğrultusunda değil, toplumun ihtiyaçlarını, beklentilerini ve doğanın korunmasını dikkate almak yönünde de ahlâki yükümlülükleri vardır. Dolayısıyla kurumsal yönetimin iş ahlâkı üzerinde yaratacağı olumlu etki; işletme ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilir gelişmeye de katkı sağlayacaktır.

1.4. Çevresel Raporlama

Kurumsal sosyal sorumluluğun önemli bir alanını, işletmelerin çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi ve bu konuda yapılacak açıklamalar oluşturmaktadır. Meşruluk teorisine göre, çevresel açıklamaların kamu baskısına maruz kalmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığı ileri sürülmekte ve bu teoriye istinaden, çevresel performansı zayıf olan işletmelerin

yoğun olarak kamu baskılarına maruz kalacağı beklenmektedir (Cho ve Patten, 2007, s:640).

Konuya ilişkin geçmiş yıllarda yapılan araştırmalar incelendiğinde; özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren faaliyet raporları kapsamında, kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması ve özellikle çevresel raporlamaya ilişkin artan bir ilginin olduğu dikkat çekmektedir (Gibson ve O'Donovan, 2007, s:944). İşletmelerde, yenilikçi çevresel politikalar ve programların oluşması, çevre yönetim sistemlerinin kurulması, çevresel konulara karşı artan ilgi, 1990'lı yıllardaki çarpıcı değişimlerdir (Lober, ve diğerleri, 1997, s:57).

Çevresel raporlama, finansal, sosyal ve çevresel konulara odaklanan üçlü sorumluluk raporlamasının bir unsurudur ve çevre politikaları/stratejileri, çevresel maliyetler, çevre yönetim sistemleri vb. konularda iç ve dış paydaşlara yapılan açıklamalardan oluşur (FEE report, 2000, s:3).

Günümüzde çevresel bilgiler niteliksel ve/veya niceliksel türde olup, sosyal ve çevresel bilgilerin açıklanması, büyük çapta gönüllülük esasına dayanmakta ve ayrı bir çevre raporu ya da faaliyet raporu içine dahil edilen ayrı bir bölüm olarak yapılmaktadır. Gönüllü yapılacak açıklamaların derecesi ise, çevresel ve sosyal sorumluluk bilgilerinin kamuda talep edilme derecesi ile işletmelerin hesap verme derecesi arasındaki ilişkiye bağlıdır (Holland ve Foo, 2003, s:3). Genelde çevresel raporlamanın herkes tarafından kabul edilmiş bir standart şekli olmadığından, nasıl yapılması gerektiği de açık değildir. Çevresel raporlamada açıklanacak konular hakkında bir çerçeve oluşturmak amacıyla, son yıllarda pek çok çevresel raporlama yönergesi geliştirilmiştir. İdeal bir çevresel raporlamada bulunması gereken asgari temel unsurlar: işletmenin yapısı hakkında bilgi; çevresel politikaları; hedefleri, gerçekleştirilen çalışmalar, çevre yönetim sistemi-ISO 14001 ve iç ve dış denetime ilişkin olarak yapılacak açıklamalardır (ACCA, 2001, s: 10-11). KPMG tarafından yapılan uluslararası araştırmaların sonuçları, işletmelerin, çevresel politikalarını; geleceğe ilişkin plan ve hedeflerini; çevre yönetim sistemlerini detaylı olarak raporladıklarını göstermektedir. Ayrıca, 1993 yılından beri çokuluslu işletmelerde çevresel ve sürdürülebilirlik uygulamaları konusunda periyodik olarak araştırmalar yapan KPMG raporları, çevresel raporlamada yıllar boyunca meydana gelen değişimleri izleyebilmek için iyi bir kaynak oluşturmaktadır (Jose ve Lee, 2007, s: 310).

2. ÖNCEKİ ARAŞTIRMALARIN BOYUT ve SONUÇLARI

Son otuz yıldır çevresel raporlama çok sayıda araştırmaya konu olurken, çevresel bilgilerin açıklanmasına ilişkin uygulamalar çeşitli yönlerden incelenmiştir. Konuya ilişkin çalışmalar gözden geçirildiğinde; Guthrie ve Parker (1990), Roberts (1991), Niskala ve Pretes (1995), Halma ve Husse'nin (1997) araştırma sonuçlarında çevresel raporlama uygulamalarının yıllara ve ülkelere göre farklılıklar gösterdiği; Wiseman (1982), Rockness (1985), Harte ve Owen (1991), Owen (1994), Fee (1995), Deegan ve Gordon'un (1996) incelemelerinde ise; faaliyet raporlarında yapılan çevresel açıklamaların daha çok kalitatif, yetersiz ve tanımlayıcı özellikte olduğu saptanmıştır (Niskanen ve Nieminen, 2001, s:30). Trotman ve Bradley (1981), Cowen ve diğerleri (1987) ile Deegan ve Gordon'nun (1996) çalışmalarından elde edilen sonuçlara göre ise; faaliyet raporlarında verilen çevresel bilgilerin oluşumunda, işletme büyüklüğü ve sektörel farklılıkların önemli etkenler olduğu saptanmıştır (Niskanen ve Nieminen, 2001, s:30). Meek ve Roberts'in (1995) çalışmasında sanayi tipi, işletme büyüklüğü ve coğrafik bölge özelliklerinin gönüllü çevresel açıklamalar üzerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır (Jose ve Lee, 2007, s:310). Öte yandan, Ingram ve Frazier (1980), Wiseman (1982) ve Rockness'ın (1985) çalışmalarından çevresel bilgilerin objektifliği konusundaki ilk deneysel kanıtlar elde edilmiştir (Niskanen ve Nieminen, 2001, s:30). Ayrıca, çeşitli derecelendirme kuruluşları yatırımcıların yararlanması için çevresel performans değerlemeleri ve endeksleme çalışmaları (Dow-Jones Sürdürülebilirlik endeksi vbg.) yapmaktadırlar (Jose ve Lee, 2007, s: 310).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ ve KAPSAMI

Bu çalışmanın amacı; halka açık şirketlerde, çevresel konulara ilişkin yapılan açıklamaların (çevresel raporlama) içeriğini incelemek ve analiz etmektir. Ayrıca bu çalışmada, SPK tarafından 2003 yılında isteğe bağlı olarak başlatılan ve 2004 yılında zorunlu hale getirilen Kurumsal Yönetim İlkeleri ve KYUR uygulamasının, çevresel açıklamalar üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda; şirketlerin yayımladıkları KYUR'ları ile faaliyet raporlarında yer alan çevresel bilgilerin türleri, özellikleri (genel, niteliksel, sayısal) ve sektörlere göre dağılımları analiz edilmiştir. Özellikle, KYUR "sosyal sorumluluk" bölümünde verilmesi gereken, "çevresel davalara ilişkin açıklamalar", 2003 ve 2004 yılları itibariyle karşılaştırılmıştır.

Bu amaçlar doğrultusunda, İMKB’de, hisse senetleri en çok işlem gören İMKB-100 endeksinde yer alan şirketler ve bu şirketlerin 2003 ve 2004 KYUR ve faaliyet raporlarının tamamı inceleme kapsamına alınmıştır. İMKB-100 endeksi kapsamına giren şirketler listesinde 2003 ve 2004 yılları arasında çok az sayıda şirket değişikliği olmuştur. Araştırmanın amacı, şirket temelinde değişimleri takip etmek olmayıp, ilgili faaliyet yıllarında İMKB-100 şirketlerinin çevresel raporlama düzeyini ve kurumsal yönetim uygulamasının çevresel bilgi verme düzeyi üzerindeki etkisini incelemekle sınırlanmıştır. Bu nedenle, 2003 ve 2004 yılları arasında İMKB-100 endeksindeki şirket değişikliklerinin çalışmanın temel amacı üzerinde bir etkisi yoktur.

Bu çalışma, çevresel sorumlulukların halka açık işletmelerde, kurumsal yönetim ilkelerine uyum süreci başlangıcından itibaren, ilerleyen yıllarda nasıl bir değişim gösterdiğine dair bir taban bilgisi sağlayacak olması bakımından önemlidir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

İMKB-100 şirketlerinin çevresel sorumlulukları ve bu kapsamda verilen çevresel bilgilerin içeriğini analiz etmek amacıyla aşağıdaki bölümde, araştırma sürecinin aşamaları açıklanmış, elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Yöntemi ve İçerik Analizi Süreci

İnceleme kapsamındaki şirketlerin KYUR ve faaliyet raporlarında yer alan çevresel bilgileri ve sunum şeklini analiz etmek amacıyla; içerik analizi (content analysis) kullanılmıştır. Araştırmanın modeli tanımlayıcı (descriptive) araştırma modeli olup, gerekli veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. "Früh, içerik analizini; beyanların içeriksel ve biçimsel özelliklerini sistematik ve nesnel olarak tasvir eden ampirik bir yöntem olarak tanımlamaktadır" (Gökçe, 2006, s:17). "Klaus Merten (1983) içerik analizini daha kapsamlı bir biçimde ele alarak; sosyal gerçeğin belirgin (manifest) içeriklerinin özelliklerinden, içeriğin belirgin (manifest) olmayan özellikleri hakkında çıkarımlar yapmak yoluyla sosyal gerçeği araştıran bir yöntem" olarak tanımlamıştır" (Gökçe, 2006, s:18). "Berelson’a (1971) göre içerik analizi, iletişimin görünen içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel yollardan tanımlanması için veri toplamak amacıyla kullanılan bir araştırma tekniğidir" (Holland ve Foo, 2003, s:9). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere içerik analizi, işletmeler ve paydaşlar arasında önemli bir iletişim aracı olan çeşitli raporların (örneğin: sosyal sorumluluk ve çevresel raporlama, sürdürülebilirlik raporları, faaliyet raporları) ve açıklamaların içeriğinin nesnel ve sistematik olarak analizinde

kullanılması uygun olan bir tekniktir. Bu nedenle, sosyal ve çevresel raporlama alanındaki çalışmalarda (Cowen ve diğerleri 1987, Guthrie ve Mathews 1985, Guthrie ve Parker 1990, Zeghal ve Ahmet 1990, Gray ve diğerleri 1995, Hackston ve Milne 1996) ve halka açık işletmelerin faaliyet raporlarında yer alan açıklamaların incelenmesinde, geleneksel olarak, içerik analizi yöntemi kullanıldığı görülmektedir (Guthrie ve Abeysekera, 2006, s:114). Literatürde içerik analizi kullanılarak yapılmış çok sayıda çalışma olup; Mason ve Maxwell (1975), Ernst ve Ernst (1978), Roberston (1978), Beresford ve Cowen (1979), Ingram ve Frazier (1980), Wiseman (1982), Guthrie (1983), Brooks (1986), Mirza (1987), Hall ve Jones (1991), Yamagami ve Kokobu (1991), Gorman (1992), Gibson ve Guthrie (1995), Lober ve diğerleri (1997), Halme ve Huse (1997), Walden ve Schwartz (1997) ve Burritt ve Welch'in (1997), çalışmaları da bu alanda yapılmış çalışmalara örnek olarak gösterilmektedir (Stray ve Ballantine, 2000, s:165).

İçerik analizi, incelenecek bir metnin (ya da raporun) içeriğindeki bilgilerin, önceden tanımlanmış kategoriler çerçevesinde, sayısal ve niteliksel olarak kodlanmasını gerektirir (Guthrie ve Abeysekera, 2006, s:117). Bu yöntemde, bir raporda (ya da bir metnin içinde) sunulan bilgiler, kategorilere göre sınıflandırılarak (kodlanarak), yüzdesel dağılımı ölçülmektedir (Lober ve diğerleri; 1977, s:59). Kodlama sonucunda elde edilen sayısal ölçümler, başka tür analizlerin yapılmasında veri olarak kullanılabilir (Hackston ve Milne, 1996, s:84). Çevresel bilgilerin içerik analizinde kodlanabilmesi için kategorilerin oluşturulması ve bu kategorilerin kapsamına girecek olan çevresel bilgi türlerinin saptanması gereklidir.

Çevresel raporlamada verilmesi gereken bilgilerin açıklığa kavuşması ve yayımlanacak bilgilerde uyum ve tutarlılık sağlayacak bir rehber hazırlanması amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmış ve çeşitli standartlar geliştirilmiştir. Bu standartlardan en tanınmış olanları; Public Environmental Reporting Initiative (PERI), The UNEP ilkeleri, CERES ilkeleri (CERES Report from the Coalition for Environmentally Responsible Economics), the ICC Business Charter for Sustainable Development (ICC) ve Küresel Raporlama Projesi Rehberi (Global Reporting Initiatives-GRI)'dir (Jose ve Lee 2007, s:308). Bu standartlarda yer alan bilgi türleri, bilimsel araştırmalarda kategorilerin ve içeriklerinin oluşturulmasına temel oluşturmaktadır.

Kategorilerin oluşturulmasında çeşitli yaklaşımlar benimsenmiştir. Örneğin Buhr (1998), Burritt ve Welch (1997), Guthrie ve Parker (1990) ve Raar (2002) çalışmalarında Küresel Raporlama Projesi Rehberini (Global Reporting Initiatives-GRI) esas alırken, aynı konuyla

ilgili olarak diğer araştırmacılardan; Wiseman (1982), Gray ve diğerleri (1995a), Hackston ve Milne (1996) ise daha önceki çalışmalardan da yararlanarak kendilerine özgü kategoriler geliştirmişlerdir (Stray, 2008, s:698).

Bu araştırmanın yürütülmesi ve içerik analizi tekniğinin uygulanabilmesinde kullanılacak olan kategoriler ve bu kategorilere kodlanacak çevresel bilgi çeşitlerinin tespiti için, literatür incelemesi yapılmış olup, Jose ve Lee (2007, s:309-310), Stray (2008 s:701, 708, 709), Holland ve Foo (2003, s:10), Smith ve diğerleri (2007, s:191), Hackston ve Milne (1996, s:105-108), Gray ve diğerlerinin (1995a, s:95-99), çalışmalarındaki çevresel bilgiler ve kategorilere dayandırılarak aşağıdaki beş temel kategoriye ait toplam 16 alt kategori oluşturulmuştur (Bakınız: Tablo 1).

Tablo 1: Çevresel Bilgi Kategorileri

Temel Kategoriler	Alt Kategoriler
1.Çevre Politikaları (ÇP)	1.1.Genel Çevre Politikaları (GÇP) 1.2.Özel Çevre Politikaları (ÖÇP)
2.Çevre Yönetim Sistemi (ÇYS)	2.1. Çevre yönetim sistemi (ÇYS) 2.2. Çevre denetimi (ÇDE) 2.3. Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) 2.4. ISO 14001 belgesi sahipliği
3.Çevresel Koruma ve Önleme Faaliyetleri (ÇKÖF)	3.1.Geçmişteki ve/veya bugünkü çevresel harcamalar (GBÇH) 3.2.Gelecekteki tahmini çevresel harcamalar (GLTÇH) 3.3.Ar-Ge Çalışmaları (AR-GE) 3.4.Atık ve emisyon bilgisi verme (AEB) 3.5.Atık azaltma faaliyetleri ve geri dönüşüm uygulamaları (AAGD)
4.Çevresel Farkındalık (ÇF)	4.1.Doğal kaynak korunması-ormanlaştırma (DKK-ORM) 4.2.Çevresel farkındalık eğitimleri (ÇF) 4.3.Çevre ödülleri (ÇÖ) 4.4.Üye olunan çevre kuruluşları (ÇKÜ)
5.Çevre Davaları (ÇDA)	5.1.İşletme aleyhine açılan çevre davaları bilgisi (ÇDA)

4.2. Veri ve Bilgi Toplama

Araştırmada kullanılacak olan veriler, şirketlerin KYUR'ları ve faaliyet raporlarından elde edilmiştir. İMKB-100 endeksindeki şirketlerin çevresel raporlama faaliyetlerini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, verilerin kodlanmasında yapılan çalışmalar aşağıdaki gibidir:

(a) İMKB 100 endeksindeki şirketler, İMKB tarafından yapılan sektör ayırımına göre; 1 ve 9 arasındaki rakamlarla ifade edilmiştir.

(b) Şirketlerin 2003 yılında KYUR'nun olup olmadığı; yok (0), var (1) şeklinde kodlanmıştır.

(c) Çevresel açıklamalara hangi raporda yer verildiği; bilgi yok (0), KYUR bilgi var (1), faaliyet raporunda bilgi var (2), her ikisinde de bilgi var (3) şeklinde kodlanmıştır.

(d) Kategorilerdeki bilgilerin veriliş şekli; bilgi yok (0), genel açıklama (1), niteliksel detaylı açıklama (2), niceliksel (miktar, tutar) detaylı açıklama (3), hem niteliksel hem de niceliksel açıklama (4) şeklinde kodlanmıştır.

İçerik analizinin etkin olarak uygulanabilmesi için belirli teknik koşulların yerine getirilmiş olması gerekir (Milne ve Adler, 1999, s:238-239). Bu koşullar; (a) sınıflandırma kategorilerinin açık ve kesin bir şekilde tanımlanmış olması, (b) veri toplamının sistematik olması, (c) güvenilirlik ve geçerlilik özelliklerinin sağlanmış olmasıdır. Bu çalışmada yukarıdaki üç koşulun sağlanması amacıyla; kategorilerin tespitinde daha önceki benzer çalışmalarda kullanılan sınıflandırmalar esas alınmıştır, ayrıca kodlama tek kişi tarafından gerçekleştirilmiş ve güvenilirliğin ölçülmesi amacıyla, farklı dönemlerde kodlama işlemi tekrar edilerek, kodlamaya ilişkin tutarlılık test edilmiştir.

İçerik analizinden elde edilen veriler SPSS 17.0 Windows programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çevresel bilgilerin hangi sıklıkta ve hangi derecede verildikleri sayı ve yüzde olarak belirlenmiş ve ortaya çıkan frekans tabloları yorumlanmıştır.

4.3. Araştırmanın Bulgu ve Yorumları

İMKB-100 endeksindeki şirketlerin çevresel raporlamaya ilişkin uygulamalarının incelendiği bu çalışmada, elde edilen bulgular; (a) şirketlerin sektörel dağılımları, (b) KYUR'larının yıllara ve sektörler göre dağılımları, (c) çevresel açıklamaların türlerine göre dağılımları ve (d) çevresel açıklamaların sektörel dağılımları olmak üzere dört bölümde analiz edilmiştir

4.3.1. Şirketlerin Sektörel Dağılımı

İMKB-100 endeksinde yer alan şirketlerin yıllara ve sektörler göre dağılımı Tablo 2'de görülmektedir. Bu çalışmadaki sektör ayırımında, İMKB tarafından yapılan sınıflandırma esas alınmıştır. Eğitim, sağlık, spor ve diğer hizmetler sektöründe, 2003 yılında hiçbir şirket yer almazken, 2004 yılında bu sektörde faaliyet gösteren iki şirket İMKB-100 endeksine girmiştir. Elektrik, su, gaz, imalat, mali kuruluşlar ve madencilik sektörlerinde her iki yılda da şirket sayısı değişmemiştir. Diğer sektörlerden; teknoloji, ulaştırma ve haberleşme; inşaat ve bayındırlık sektörlerinde şirket sayıları 2004 yılında, 2003 yılına kıyasla azalmıştır. Toptan ve perakende ticaret, otel ve lokantacılık sektöründe ise; 2004 yılında şirket sayısı, 2003 yılına kıyasla artış göstermiştir (Bkz: Tablo 2).

Tablo 2: İMKB-100 Endeksindeki Şirketlerin Yıllara Göre Sektörel Dağılımları

SEKTÖR	2003 yılı		2004 yılı	
	Şirket Sayısı	Yüzde (%)	Şirket Sayısı	Yüzde (%)
Eğitim, sağlık, spor ve diğer hizmetler	0	0	2	2,0
Elektrik, su, gaz	1	1,0	1	1,0
İmalat	54	54,0	54	54,0
Mali	26	26,0	26	26,0
Teknoloji	4	4,0	3	3,0
Toptan ve perakende tic., otel ve lokanta	8	8,0	9	9,0
Ulaştırma ve Haberleşme	3	3,0	2	2,0
İnşaat ve Bayındırlık	2	2,0	1	1,0
Madencilik	2	2,0	2	2,0
Toplam	100	100,0	100	100,0

4.3.2. KYUR'larının Yıllara ve Sektörlere Göre Dağılımları

Kurumsal Yönetim ilkelerinin tavsiye niteliğinde yayımlandığı ilk yıl olan 2003'te doksanbeş şirket KYUR yayımlamamış, yalnızca beş şirket tarafından KYUR, yayımlanmıştır (Bkz: Tablo 3). 2004 yılı itibariyle, KYUR yayımlayan şirket sayısı altmışiki tane, KYUR yayımlamayan şirket sayısı ise otuzsekiz tane olmuştur (Bkz: Tablo 3). Halka açık şirketlerin, 2004 yılından itibaren KYUR yayımlama zorunluluğu olmasına rağmen, 2004 yılında bu yükümlülüğün şirketlerin %62'si tarafından yerine getirildiği görülmektedir.

KYUR'larının sektörler göre dağılımı incelendiğinde (Bkz: Tablo 3), 2003 yılında sadece imalat (4 şirket) ve inşaat sektöründe (1 şirket) KYUR yayımlandığı tespit edilmiş olup, 2004 yılında ise, en çok imalat sektöründe (29 şirket) olmak üzere, mali kuruluşlarda onsekiz şirkette, toptan ve perakende ticaret ve otelcilik sektöründe altı şirkette, eğitim, sağlık ve spor, teknoloji, ulaştırma ve haberleşme ve madencilik sektörlerinin her birinde ikişer şirkette, inşaat ve bayındırlık sektöründe ise bir (1) şirkette KYUR yayımlanmıştır.

Tablo 3: İMKB-100 Endeksindeki Şirketlerin KYUR'larının Yıllara ve Sektörlere Göre Dağılımları

SEKTÖR	2003 yılı			2004 yılı		
	KYUR		TOPLAM	KYUR		TOPLAM
	YOK	VAR		YOK	VAR	
Eğitim-sağlık-spor	0	0	0	0	2	2
Elektrik, su, gaz	1	0	1	1	0	1
İmalat	50	4	54	25	29	54
Mali Kuruluş	26	0	26	8	18	26
Teknoloji	4	0	4	1	2	3
Toptan-perakende-tic.-otel	8	0	8	3	6	9
Ulaştırma ve haberleşme	3	0	3	0	2	2
İnşaat	1	1	2	0	1	1
Madencilik	2	0	2	0	2	2
Toplam	95	5	100	38	62	100

4.3.3. Çevresel Açıklamaların Rapor Türleri İçindeki Dağılımı

Çevresel bilgilerin raporlarda görülme sıklığı hakkında yapılan inceleme sonucunda, 2003 yılında çevresel bilgilerin daha çok faaliyet raporlarında yer aldığı (18 şirket), 2004 yılında ise daha yoğun olarak KYUR'larında (33 şirket) yer aldığı saptanmıştır. Her iki raporda da çevresel açıklamalara yer veren şirket sayısı ise oniki adettir. (Bkz: Tablo 4). KYUR'larında ve faaliyet raporlarında, 2003 yılında yetmişsekiz şirket, 2004 yılında ise kırkaltı şirket herhangi bir çevresel açıklama yapmamıştır.

Tablo 4: Çevresel Açıklamaların KYUR'ları ve Faaliyet Raporları İçindeki Dağılımı

	2003 yılı		2004 yılı	
	Şirket sayısı	Yüzde (%)	Şirket sayısı	Yüzde (%)
Bilgi Yok	78	78,0	46	46,0
Sadece KYUR'nda var	4	4,0	33	33,0
Sadece faaliyet raporunda var	18	18,0	9	9,0
Heriki raporda da var	0	0	12	12,0
Toplam	100	100,0	100	100,0

4.3.5.Çevresel Açıklamaların Yıl Bazında Dağılımı

İMKB 100 şirketlerinin KYUR'ları ve faaliyet raporlarındaki çevresel açıklamalarının (bilgilerin), özelliklerine ve yayımlandığı yıllara göre dağılımı Tablo 5'de verilmiştir. Beş temel kategori ve 16 alt kategoride yer alan çevresel açıklama türleri; (a) genel (GA), (b) detaylı ve niteliksel-kalitatif (NTA), (c) detaylı, sayısal-kantitatif (SA) ve (d) hem niteliksel hem de sayısal (NTA ve SA) olma özelliklerine göre ayrıma tâbi tutularak incelenmiştir. Çevresel açıklamaların verilme düzeyi, yıllar açısından karşılaştırıldığında, 2004 yılında yapılan açıklamaların 2003 yılına göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (Bkz: Tablo 5). Kategorilere göre elde edilen bulgular ve yorumları aşağıdaki gibidir:

Tablo 5: İMKB-100 Endeksindeki Şirketlerin Çevresel Açıklamalarının Yıllara Göre Dağılımı

Çevresel Açıklamalar	2003 yılı					2004 yılı					
	Bilgi Yok	Bilgi var			TŞS	Bilgi Yok	Bilgi var			TŞS	
		GA	NTA	SA			GA	NTA	SA		NTA ve SA
GÇP	79	16	4	1	100	60	21	19	0	0	100
ÖÇP	91	4	4	1	100	77	3	20	0	0	100
ÇYS	91	3	6	0	100	81	6	13	0	0	100
ÇDE	99	1	0	0	100	97	2	1	0	0	100
ÇED	96	0	4	0	100	88	2	10	0	0	100
ISO14001	89	3	8	0	100	84	16	0	0	0	100
GBÇH	95	1	4	0	100	90	1	8	1	0	100
GLTÇH	91	5	4	0	100	88	4	7	1	0	100
AR-GE	95	1	4	0	100	92	1	6	1	0	100
AEB	87	8	4	1	100	82	8	8	2	0	100
AAGD	91	5	3	1	100	82	8	8	2	0	100
DKK-ORM	95	4	1	0	100	88	6	6	0	0	100
ÇF	99	1	0	0	100	89	8	3	0	0	100
ÇÖ	99	1	0	0	100	97	2	1	0	0	100
ÇKÜ	100	0	0	0	100	96	4	0	0	0	100
Çevre Davaları Bilgisinin Yıllara Göre Dağılımı											
	2003 yılı					2004 yılı					
	BY	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	TŞS	BY	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	TŞS	
ÇDA	96	3	1	0	100	69	28	3	0	100	

4.3.5.1. Çevre Politikaları

Genel çevre politikasına (GÇP) ilişkin açıklamalar, 2003 yılında yirmibir şirketin raporlarında yer alırken, 2004 yılında GÇP hakkında bilgi veren kırk şirket vardır. 2003 yılında, şirketler çoğunlukla genel içerikli açıklamalar yaparken, 2004 yılında şirketler tarafından genel içerikli açıklamaların dışında, detaylı niteliksel çevre açıklamalarının da yapıldığı saptanmıştır (Bkz: Tablo 5).

Şirket raporlarında, 2003 ve 2004 yıllarında, özel çevre politikalarına (ÖÇP) ilişkin açıklamalara büyük ölçüde yer verilmediği görülmüştür. Bu konuya ilişkin bilgi veren şirket sayısı, 2004 yılında (23 şirket), 2003 yılına (9 şirket) göre artış gösterirken, verilen bilgilerin de detaylı ve niteliksel açıklamalar olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, şirket raporlarında, her iki yılda da, genel çevre politikalarına ilişkin açıklamalara daha fazla yer verildiği görülmektedir (Bkz: Tablo 5).

4.3.5.2. Çevre Yönetim Sistemi

Çevre yönetim sistemine (ÇYS) ilişkin yapılan açıklamalarda; şirketlerde, ÇYS'nin var olduğu veya sistemin kurulma hazırlıklarının yapıldığına ilişkin beyanlar dikkat çekmektedir. Araştırmanın sonuçları, 2003 ve 2004 yıllarında şirketlerin büyük bir bölümünde (2003: %91, 2004: %77) çevre yönetim sisteminin olmadığını göstermektedir (Bkz: Tablo 5). ÇYS'ne ilişkin açıklamada bulunan şirket sayısı 2004 yılında, 2003 yılına kıyasla artış göstermiş ve raporlarda konuya ilişkin detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Çevre denetimi (ÇDE), şirket içi ve/veya dış denetim kapsamında gerçekleştirilen, yasal zorunluluk olarak veya isteğe bağlı olarak yapılan çalışmalar olup, bu konuya 2003 ve 2004 yılı raporlarında oldukça az yer verildiği saptanmıştır. Diğer bir çevresel bilgi çeşidi de çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) konusunda yapılan açıklamalardır. Bu konuya ilişkin olarak, 2003 yılında toplam dört şirketin detaylı ve niteliksel bilgi verdiği, 2004 yılında ise aynı konuda oniki şirketin bilgi verdiği saptanmıştır. Tablo 5'de görüldüğü gibi, 2003 ve 2004 yıllarında İMKB-100 şirketlerinin çoğunluğu ISO 14001 çevre kalite belgesine sahip değildir.

4.3.5.3. Çevresel Koruma ve Önleme Faaliyetleri

Şirketlerin çevresel koruma ve önleme faaliyetleri (ÇKÖF) kapsamında; çevreye ilişkin olarak geçmişte ve içinde bulunulan yılda yapılan harcamalar ile gelecekte yapılması planlanan çevresel harcamalar, AR-GE çalışmaları, katı, sıvı ve gaz atık yönetimi hakkında yapılan açıklamalar değerlendirilmiş olup, faaliyet raporları ve KYUR'larının içeriklerinden elde edilen bulgulara göre, her iki yılda da ÇKÖF ilişkin olarak büyük oranda bilgi verilmediği tespit edilmiştir (Bkz: Tablo 5). Çevresel harcamalara ilişkin olarak, az sayıda şirket tarafından detaylı ve niteliksel özelliklere sahip bilgiler verilmiş olup, bu alanda yapılan harcama tutarlarının da yalnızca bir şirket tarafından açıklandığı gözlemlenmiştir. ÇKÖF'nin daha çok atıkların önlenmesi, azaltılması ve geri dönüşüm

çalışmaları alanında yoğunlaştığı ve bu konularda verilen bilgi miktarının 2004 yılında, 2003 yılına kıyasla artış gösterdiği saptanmıştır.

4.3.5.4. Çevresel Farkındalık

Çevresel farkındalık (ÇF) kavramı, işletmelerin topluma yönelik olarak yapmış oldukları çalışmaları, doğal kaynakların korunmasını, çevreyi ormanlaştırma çabalarını, çevresel hizmetler nedeniyle aldıkları ödülleri ve çevre kuruluşlarına üyelikleri vbg. hususları kapsamaktadır. İnceleme kapsamına alınan şirketlerde ÇF kapsamındaki faaliyetler incelendiğinde; 2003 yılında şirketlerin çevresel farkındalıklarının çok zayıf olduğu görülmektedir (Bkz: Tablo 5). Yapılan inceleme sonucunda; 2004 yılında şirketlerin, ÇF alanında, çeşitli faaliyetlerde buldukları saptanmıştır. ÇF kapsamında, şirket çalışanlarına ve/veya faaliyette buldukları bölge halkına eğitimler verdikleri ve çeşitli bölgelerde çevreyi ormanlaştırma ve akarsuları temizleme faaliyetlerinde bulunarak, toplumsal çevre duyarlılığına katkıda buldukları tespit edilmiştir (Bkz: Tablo 5).

4.3.5.5. Çevre Davaları Hakkında Bilgi

Şirketlerin, çevre ile ilgili davalarının (ÇDA) olup olmadığı hakkında yaptıkları açıklamalar, çevresel raporlama alanında önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere KYUR'nun, sosyal sorumluluk bölümünde, şirket aleyhine açılmış bir çevre davasının olup olmadığı konusunda bilgi verilmesi zorunluluğu vardır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; çevre davaları konusunda 2003 yılında, dört şirket bilgi vermiş olup, 2004 yılında bu sayı otuzbir şirkete yükselmiştir (Bkz: Tablo 5). Şirket raporlarındaki ÇDA hakkında verilen bilgilerin içeriği incelendiğinde; çoğunlukla, şirketlerin aleyhinde açılmış çevre davası bulunmadığı bilgisine ulaşılmıştır. (Bkz: Tablo 5). Bu konuyla ilgili çalışmalarda 2003 yılında bir (1) şirketin, 2004 yılında ise üç şirketin aleyhinde dava açıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Araştırmada, şirket aleyhinde açılan çevre davalarına ilişkin ceza alınıp alınmadığına dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

4.3.6. Çevresel Açıklamaların Sektörlere Göre Analizi

Araştırma kapsamında, İMKB-100 endeksindeki şirketlerin KYUR'ları ve faaliyet raporlarında tespit edilen çevresel açıklamalar, sektörel bazda analize tabi tutulmuş olup, elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

4.3.6.1. Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Hizmetler Sektörü

İMKB 100 endeksinde, eğitim, sağlık, spor ve diğer hizmetler sektöründe; 2003 yılında hiçbir şirket yer almamış, 2004 yılında ise iki şirket olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu şirketlerden sadece bir tanesi, KYUR'nun sosyal sorumluluk bölümünde; şirket aleyhine dava açılmış olduğunu bildirmiş olup, diğer çevresel açıklamalar hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemiştir. Şirketlerin çevresel bilgilerinin oldukça dar kapsamlı olması nedeniyle, bulgulara ilişkin tablo yapılmasına gerek görülmemiştir.

4.3.6.2. Elektrik, Su ve Gaz Sektörü

İncelemeye alınan yıllar itibariyle, İMKB-100 endeksinde elektrik, su ve gaz sektöründe 2003 yılında bir şirket, 2004 yılında da iki şirket yer almıştır. Şirketin 2003 yılı raporlarında; GÇP ve GLTÇH'na ilişkin genel açıklamalar verilmiştir. 2004 yılında şirketlerin ikisi de hiçbir çevresel açıklamada bulunmamıştır. Aynı zamanda, her iki şirketin KYUR'ları ve faaliyet raporlarında da çevre davaları olup olmadığı hakkında bilgi verilmemiştir. Şirketlerin çevresel bilgilerinin oldukça az olması nedeniyle, bulgulara ilişkin tablo yapılmasına gerek görülmemiştir.

4.3.6.3. İmalat Sektörü

İmalat sektöründe yer alan ellidört şirket, 2003 yılı raporlarında, çevresel açıklamalara çok az yer vermişlerdir. 2003 yılında en çok verilen çevresel bilgi (12 şirket), GÇP'dır (Bkz: Tablo 6). 2003 yılında üç şirket çevresel davalara ilişkin bilgi vermiş, bunlardan iki tanesi dava olmadığı, bir tanesi ise aleyhlerine açılmış bir dava bulunduğunu açıklamışlardır. Bu sektörde 2004 yılında çevresel davalara ilişkin açıklamalarda bulunan şirket sayısı artmış olup, 13 şirket dava olmadığını, bir (1) şirket ise aleyhlerinde açılmış çevre davası bulunduğunu bildirmişlerdir. İmalat sektörünün 2004 yılı raporları incelendiğinde ise, çevresel bilgi türlerine ilişkin açıklamalarda 2003 yılına kıyasla artış olduğu saptanmıştır (Bkz: Tablo 6). Sunulan çevre bilgilerinin, ağırlıklı olarak KYUR'nda yer aldığı ve içeriğinin, genel açıklamalar ya da detaylı niteliksel açıklamalar şeklinde olduğu saptanmıştır.

Tablo 6: İMKB-100 Endeksindeki Şirketlerin Çevresel Açıklamalarının İmalat Sektöründeki Dağılımı

Çevresel Açıklamalar	2003					2004				
	Bilgi Yok	Bilgi var			Şirket Sayısı	Bilgi Yok	Bilgi var			Şirket Sayısı
		GA	NA	SA			GA	NA	SA	
GÇP	42	8	3	1	54	29	11	14	0	54
ÖÇP	48	2	3	1	54	38	2	14	0	54
ÇYS	47	3	4	0	54	38	4	11	0	54
ÇDE	53	0	1	0	54	52	0	2	0	54
ÇED	51	0	3	0	54	44	2	8	0	54
ISO14001	47	0	7	0	54	42	0	12	0	54
GBÇH	49	1	4	0	54	44	1	7	2	54
GLTÇH	47	4	3	0	54	44	3	6	1	54
AR-GE	49	1	4	0	54	46	1	6	1	54
AEB	44	6	3	1	54	40	5	7	2	54
AAGD	46	4	3	1	54	42	3	7	2	54
DKK-ORM	50	3	1	0	54	47	4	3	0	54
ÇF	54	0	0	0	54	48	3	3	0	54
ÇÖ	53	1	0	0	54	52	0	2	0	54
ÇKÜ	54	0	0	0	54	53	1	0	0	54
	Bilgi Yok	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	Şirket Sayısı	Bilgi Yok	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	Şirket Sayısı
ÇDA	51	2	1	0	54	40	13	1	0	54

4.3.6.4.Mali Sektör

İMKB 100 endeksinde 2003 ve 2004 yıllarında, mali sektörde yer alan yirmialtı şirketin raporlarının incelenmesi sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir (Bkz: Tablo 7). Yapılan incelemede mali sektör kuruluşlarının 2003 yılında KYUR yayımlamadıkları saptanmıştır. 2004 yılında KYUR yayımlayan şirket sayısı onsekiz'dir. Mali kuruluşlar hem 2003 hem de 2004 yıllarında; geçmiş ve içinde bulunulan yıl için çevresel harcama bilgilerine ve çevresel AR-GE çalışmaları konularına ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Bu sektörde 2003 yılında yer alan beş şirket genel çevre politikası, iki şirket ise özel çevre politikası açıklaması yapmıştır. Çevresel bilgi türlerinden, gelecekteki çevresel harcamalara ilişkin tahmini bilgiler, çevre yönetim sistemi, çevresel etki değerlendirmesi uygulaması, atık yönetimine ilişkin bilgiler, çevreyi ormanlaştırma ve çevresel farkındalık hakkındaki açıklamalar bir şirket tarafından yapılmıştır (Bkz: Tablo 7). Mali sektördeki şirketlerin 2004 yılına ilişkin raporları incelendiğinde Tablo 7'den de görüldüğü gibi, çevresel açıklamalarda bulunan şirket sayısında 2003 yılına kıyasla az miktarda artış meydana gelmiştir. 2004 yılında, GÇP açıklaması sekiz şirket, ÖÇP, ÇYS bilgisi ve ISO 14001 belgesi sahipliğine ilişkin açıklamalar ise üç şirket tarafından yapılmıştır. Doğayı koruma ve temizleme faaliyetlerine ilişkin olarak yapılan açıklamalar

iki şirketin raporlarında yer almıştır. 2004 yılında gelecekteki tahmini harcamalar, çevre denetimi, ÇED ve topluma yönelik bilinçlendirme çalışmaları hakkında bir şirket açıklama yapmıştır. Tablo 7’de de görüldüğü gibi, bu sektörde 2003 yılında çevre davalarının olup olmadığına ilişkin olarak hiçbir açıklama yapılmazken, 2004 yılında sekiz şirket dava olmadığına ilişkin beyanda bulunmuşlardır. Şirketlerin 2003 ve 2004 raporlarında yer alan çevre ile ilgili bilgiler genel nitelikli açıklamalardan oluşmuştur.

Tablo 7: İMKB-100 Endeksindeki Şirketlerin Çevresel Açıklamalarının Mali Sektördeki Dağılımı

Çevresel Açıklamalar	2003					2004				
	Bilgi Yok	Bilgi var			Şirket Sayısı	Bilgi Yok	Bilgi var			Şirket Sayısı
		GA	NA	SA			GA	NA	SA	
GÇP	21	4	1	0	26	18	6	2	0	26
ÖÇP	24	1	1	0	26	23	0	3	0	26
ÇYS	25	0	1	0	26	23	2	1	0	26
ÇDE	26	0	0	0	26	25	0	1	0	26
ÇED	25	1	0	0	26	25	0	1	0	26
ISO14001	23	0	3	0	26	23	0	3	0	26
GBÇH	26	0	0	0	26	26	0	0	0	26
GLTÇH	25	0	1	0	26	25	0	1	0	26
AR-GE	26	0	0	0	26	26	0	0	0	26
AEB	25	1	0	0	26	25	1	0	0	26
AAGD	26	0	0	0	26	25	1	0	0	26
DKK-ORM	25	1	0	0	26	24	0	2	0	26
ÇF	25	0	1	0	26	25	1	0	0	26
ÇÖ	26	0	0	0	26	26	0	0	0	26
ÇKÜ	26	0	0	0	26	26	0	0	0	26
	Bilgi Yok	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	Şirket Sayısı	Bilgi Yok	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	Şirket Sayısı
ÇDA	26	0	0	0	26	18	8	0	0	26

4.3.6.5. Teknoloji Sektörü

İMKB-100 endeksinde, teknoloji sektöründe, 2003 yılında dört şirket, 2004 yılında ise üç şirket faaliyet göstermiştir. Bu sektördeki şirketlerin KYUR’ları ve faaliyet raporlarından elde edilen 2003 ve 2004 yıllarına ait bulgularda; çevresel bilgi türlerine ilişkin hiçbir açıklamanın yer almadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle de bu sektöre ait tablonun yapılmasına gerek görülmemiştir.

4.3.6.6. Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokanta Sektörü

Araştırma kapsamına alınan toptan ve perakende ticaret, otel ve lokanta sektöründe 2003 yılında sekiz şirket, 2004 yılında ise dokuz şirket faaliyet göstermiştir. 2003 yılı bulgularına göre, sadece bir şirket genel çevre politikası hakkında açıklamada bulunmuş olup, bu sektördeki diğer şirketler her iki raporda da hiçbir çevresel açıklamaya yer vermemişlerdir (Bkz: Tablo 8). Bu sektörde yayımlanan 2004 yılı KYUR'ları ve faaliyet raporlarında 2003 yılına kıyasla çevresel bilgi miktarının ve bilgi veren şirket sayısının artmış olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 8'de görüldüğü gibi, şirketler tarafından en çok verilen (beş şirket) çevre bilgisi; genel çevre politikası olmuştur. KYUR'ları ve faaliyet raporlarında, çevre davalarına ilişkin olarak, 2003 yılında hiçbir bilgi verilmezken, 2004 yılında dört şirket bu konuda bir davalarının bulunmadığını beyan etmişlerdir. Bu sektörde yapılan çevresel açıklamaların, ağırlıklı olarak detaylı ve niteliksel özellik gösterdiği saptanmıştır.

Tablo 8: İMKB-100 Endeksindeki Şirketlerin Çevresel Açıklamalarının Toptan ve Perakende Ticaret, Otel ve Lokanta Sektöründeki Dağılımı

Çevresel Açıklamalar	2003					2004				
	Bilgi Yok	Bilgi var			Şirket Sayısı	Bilgi Yok	Bilgi var			Şirket Sayısı
		GA	NA	SA			GA	NA	SA	
GÇP	7	1	0	0	8	4	2	3	0	9
ÖÇP	8	0	0	0	8	6	0	3	0	9
ÇYS	8	0	0	0	8	9	0	0	0	9
ÇDE	8	0	0	0	8	9	0	0	0	9
ÇED	8	0	0	0	8	9	0	0	0	9
ISO14001	8	0	0	0	8	9	0	0	0	9
GBÇH	8	0	0	0	8	9	0	0	0	9
GLTÇH	8	0	0	0	8	9	0	0	0	9
AR-GE	8	0	0	0	8	9	0	0	0	9
AEB	8	0	0	0	8	7	1	1	0	9
AAGD	8	0	0	0	8	5	3	1	0	9
DKK-ORM	8	0	0	0	8	6	2	1	0	9
ÇF	8	0	0	0	8	6	0	3	0	9
ÇÖ	8	0	0	0	8	8	0	1	0	9
ÇKÜ	8	0	0	0	8	6	0	3	0	9
	Bilgi Yok	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	Şirket Sayısı	Bilgi Yok	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	Şirket Sayısı
ÇDA	8	0	0	0	8	5	4	0	0	9

4.3.6.7.Ulaştırma ve Haberleşme Sektörü

Ulaştırma ve Haberleşme sektöründen, 2003 yılında üç şirket, 2004 yılında ise iki şirket İMKB-100 endeksinde yer almışlardır. Yapılan çalışmada, bu şirketlerin hem 2003, hem de 2004 yıllarına ait olan KYUR'ları ve faaliyet raporlarında çevresel davalar haricinde diğer çevresel konulara ilişkin hiçbir açıklamanın yer almadığı tespit edilmiştir. Şirketlerden bir (1) tanesi çevresel davalarının olmadığını, diğer şirket ise aleyhlerine açılmış olan bir çevre davasının bulunduğunu açıklamışlardır. Bu sektörde yer alan şirketlerin KYUR'ları ve faaliyet raporlarında oldukça dar kapsamda çevresel açıklamalar verildiğinden, bulgular için tablo yapılmasına gerek görülmemiştir.

4.3.6.8.İnşaat ve Bayındırlık Sektörü

Yapılan incelemede, İnşaat ve Bayındırlık sektöründe 2003 yılında iki şirket ve 2004 yılında bir şirket İMKB-100 endeksinde yer almıştır. Şirketlerin hem 2003 hem de 2004 yıllarındaki raporlarında çeşitli konularda çevresel bilgilerin açıklanmış olduğu görülmektedir. Açıklanan çevresel bilgilerin içeriği incelendiğinde, araştırma kapsamındaki şirketlerden bir tanesinin çevre odaklı politikalar izlediği, çevre yönetim sistemini oluşturduğu ve atık yönetimi kapsamında çeşitli çalışmalar yaptığı saptanmıştır (Bkz: Tablo 9). Bu sektörde, 2003 yılındaki şirketler çevresel davalarının olup olmadığı konusunda hiçbir açıklama yapmamışlar, ancak, 2004 yılında İMKB-100 kapsamında sektörde kalan tek şirket, çevresel davasının bulunmadığını açıklamıştır.

Tablo 9: İMKB-100 Endeksindeki Şirketlerin Çevresel Açıklamalarının İnşaat ve Bayındırlık Sektöründeki Dağılımı

Çevresel Açıklamalar	2003					2004				
	Bilgi Yok	Bilgi var			Şirket Sayısı	Bilgi Yok	Bilgi var			Şirket Sayısı
		GA	NA	SA			GA	NA	SA	
ĞÇP	1	1	0	0	2	0	1	0	0	1
ÖÇP	1	1	0	0	2	0	1	0	0	1
ÇYS	1	0	1	0	2	0	0	1	0	1
ÇDE	2	0	0	0	2	1	0	0	0	1
ÇED	2	0	0	0	2	0	0	1	0	1
ISO14001	1	0	1	0	2	0	0	1	0	1
GBÇH	2	0	0	0	2	1	0	0	0	1
GLTÇH	2	0	0	0	2	0	1	0	0	1
AR-GE	2	0	0	0	2	1	0	0	0	1
AEB	1	1	0	0	2	0	1	0	0	1
AAGD	1	1	0	0	2	0	1	0	0	1
DKK-ORM	2	0	0	0	2	1	0	0	0	1
ÇF	2	0	0	0	2	0	1	0	0	1
ÇÖ	2	0	0	0	2	1	0	0	0	1
ÇKÜ	2	0	0	0	2	1	0	0	0	1
	Bilgi Yok	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	Şirket Sayısı	Bilgi Yok	Dava yok	Dava var	Ceza bilgisi	Şirket Sayısı
ÇDA	1	1	0	0	2	0	1	0	0	1

4.3.6.9.Madencilik Sektörü

İMKB-100’de Madencilik sektöründe faaliyet gösteren şirket sayısı, her iki yılda da iki tane olup, 2003 yılı itibariyle, sadece bir tane şirket tarafından genel çevre politikası ve atık miktarı bilgisine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Diğer çevre bilgisi türlerinden hiçbiri, 2003 yılı itibariyle her iki şirketin raporlarında da yer almamıştır. 2004 yılında ise sektördeki sadece bir şirket tarafından genel çevre politikası açıklanmış ve çevre davasının olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu sektörde yer alan şirketler KYUR’larında çok dar kapsamda çevresel açıklamalarda bulunmuş olduklarından, bulguların ayrıca bir tabloda gösterilmesine gerek görülmemiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde, işletmelerin sosyal ve çevresel sorumlulukları, bu alanlarda yürüttükleri faaliyetler ve bunlara ilişkin yaptıkları açıklamalar, iç ve dış paydaşların ilgisini her geçen gün daha fazla çekmektedir. Özellikle halka açık işletmelerin, kurumsal sosyal sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdikleri, yalnızca şirket ortaklarını değil, aynı zamanda işletmeyle ilişkili tüm tarafları ilgilendirmekte ve etkilemektedir. İç ve dış paydaşlar, kurumsal sosyal sorumluluk kapsamındaki çalışmalarından haberdar olmak üzere işletmelerin yayımlanmış oldukları çeşitli raporlara ihtiyaç duyarlar.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan İMKB-100 endeksindeki şirketler, piyasa değeri ve işlem hacmi ölçütlerine göre en üst grupta yer almaları nedeniyle, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geniş bir paydaş kitlesinin ilgisine karşı karşıyadır. Bu nedenle İMKB-100'deki şirketlerin sosyal ve çevresel sorumlulukları ve bu sorumlulukların beyan edildiği kurumsal sosyal ve çevresel raporlama da giderek önem kazanmaktadır.

İMKB-100 endeksindeki şirketlerin, çevresel sorumluluk kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ve yapılan çevresel açıklamaların incelenmesini amaçlayan bu çalışmada; SPK tarafından 2003 yılında gönüllü olarak başlatılan, 2004 yılında zorunluluk olarak getirilen ve İMKB-100 endeksindeki şirketler tarafından yayımlanan "KYUR'ları" ve faaliyet raporlarındaki çevresel açıklamalar temel alınmıştır.

Bu çalışmanın temel konusunu oluşturan çevresel sorumluluklar ve bu konuya ilişkin verilen çevresel bilgilerin; SPK düzenlemesine uygun şekilde; ağırlıklı olarak ayrı yayımlanan KYUR'nda veya faaliyet raporu içindeki KYUR bölümlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. KYUR'ları ve faaliyet raporlarında verilen çevresel bilgilerin özellikleri incelendiğinde; niteliksel türden açıklamalara daha çok yer verildiği, sayısal türden bilgilerin çok az sayıda şirket tarafından açıklandığı saptanmıştır. Ancak, 2004 yılı KYUR yayımlayan şirket sayısı, SPK tarafından getirilmiş zorunluluk nedeniyle 2003 yılına kıyasla artış göstermiş buna paralel olarak da çevresel sorumluluk konusundaki açıklamalar da beklenen düzeyde olmamakla birlikte, 2003 yılına göre daha yoğun olmuştur.

Araştırma konusundaki kategorilerde yer alan çevresel bilgilere ilişkin açıklamalarının çeşitli yönleriyle incelenmesi sonucunda dikkat çeken sonuçlara ulaşılmıştır. Verilen

çevresel bilgilerin yıllara göre dağılımına bakıldığında; çevre politikalarına ilişkin yapılan açıklamaların 2003'e kıyasla, 2004 yılında artış gösterdiği ve daha çok genel açıklamalar şeklinde yapıldığı saptanmıştır. Geçmişte ve içinde bulunulan yıldaki çevresel harcamalara ilişkin bilgilerin çok düşük düzeyde verildiği, gelecekteki çevresel harcamalar ve çevresel AR-GE faaliyetlerine ilişkin açıklamaların ise, oldukça yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, şirketlerde çevre yönetim sisteminin henüz yetersiz olduğunu gözler önüne sermiştir. Çevresel bilgiler arasında en çok yer alan husus, ISO 14001 belgesine sahip olunma bilgisi ve atık yönetimi konusunda yapılan çalışmalarıdır. Katı, sıvı ve gaz atıkların azaltılması ve atıkların geri dönüşümü çalışmaları raporlarda yoğun olarak yer alan niteliksel içerikli açıklamalardır. Çevresel farkındalık düzeyinin tespitine yönelik incelemeler sonucunda; bu alanda, az sayıda şirket, doğal ortamın temizlenmesi faaliyetleri kapsamında çevreyi ormanlaştırma ile akarsuların temizlenmesi çalışmaları hakkında KYUR ve faaliyet raporlarında açıklamalarda bulunmuşlardır. Ayrıca çevresel farkındalık kapsamındaki açıklamalarda; şirket içi çalışanlara, faaliyet gösterilen bölgelerde yaşayan insanlara ve öğrencilere yönelik çevre koruma ve bilinçlendirme eğitimleri verildiğine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Çevresel farkındalık yaratmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmalar; aynı zamanda kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarına da örnek teşkil etmektedir.

SPK tarafından 2004 yılından itibaren istenen ve KYUR'larının sosyal sorumluluk bölümünde yer alması gereken; şirketlerin aleyhine açılmış çevresel davaların olup olmadığına ilişkin bilginin, şirketlerin 2004 yılı KYUR'larının tamamında yer almadığı ve bu zorunluluğa uymadıkları saptanmıştır.

Çevresel açıklamaların sektörel açıdan farklılıkları incelendiğinde; eğitim, sağlık, spor ve diğer hizmetler, teknoloji, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinde her iki yılda da hiçbir açıklamaya yer verilmediği saptanmış olup, geriye kalan diğer sektörlerde, 2003 yılına nispeten, 2004 yılı raporlarında verilen açıklamalar düşük düzeyde artış göstermiştir. Sektörler arasındaki karşılaştırmalarda dikkat çeken husus; çevresel etki yaratan faaliyetlerin yoğun olduğu sektörlerdeki işletmelere ait raporlarda daha çok çevresel faaliyet ve açıklamaya yer verilmiş olduğudur.

Bu çalışmanın sonuçlarına bakılarak, 2003 ve 2004 yıllarında İMKB-100 endeksindeki tüm şirketlerin verdikleri çevresel bilgiler çerçevesinde çevresel performans ve duyarlılıklarının düşük olduğu söylenebilir. Ancak, 2003 ve 2004 yılları kurumsal yönetim ilkeleri uygulamasının başlangıcıdır ve kurumsal yönetim sisteminin getirdiği KYUR

uygulaması, sadece iki yıl içinde bile, şirketlerin çevresel bilgilerinin iç ve dış paydaşlara iletilmesi yönünde olumlu bir adım olmuş, hesap verme sorumluluklarının yerine getirilmesi ve şirket yönetimlerinin şeffaflığına katkı sağlamıştır. Kurumsal yönetim uygulamalarına geçişin ilk iki yılıyla sınırlandırılmış olan bu özgün çalışmanın, bir sonraki aşamasında, İMKB-100 endeksindeki şirketlerin 2005'ten itibaren devam eden yıllarda, çevresel sorumlulukların ile çevresel bilgilerin raporlanması sürecinde ortaya çıkan değişimler izlenmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

AYSAN, Mustafa A., 2007, **Kurumsal Yönetim ve Risk**, İstanbul, Elit ofset,.

CHO, C.H., PATTEN, D.M., 2007, "*The Role of Environmental Disclosures as Tools of Legitimacy: A Research Note*", **Accounting, Organizations and Society**, Vol: 32, s: 639-647.

DEEGAN, C., 2002, "*The Legitimizing Effect of Social and Environmental Disclosures – A Theoretical Foundation*", **Accounting, Auditing and Accountability Journal**, Vol: 15, No: 3, s: 282-311.

FÉDÉRATION DES EXPERTS COMPTABLES EUROPÉENS-FEE (The Federation of European Accountants), 2000, "**Towards a Generally Accepted Framework for Environmental Reporting**", <http://www.fee.be/fileupload/upload/Paper%20Towards%20a%20Generally%20Accepted%20Framework%20for%20Environmental%20Reporting173200561425.pdf>, s: 1-30.

GIBSON, K., O'DONOVAN, G., 2007, "*Corporate Governance and Environmental Reporting: An Australian Study*", **Corporate Governance: An International Review, Journal Compilation**, Vol: 15, No: 5, s: 944-956.

GÖKÇE, O., 2006, **İçerik analizi - Kuramsal ve Pratik Bilgiler**, Ankara, Siyasal Kitabevi

GRAY, R., KOUHY, R., LAVERS, S., 1995a, "*Methodological Themes Constructing a Research Database of Social and Environmental Reporting by UK Companies*", **Accounting, Auditing and Accountability Journal**, Vol: 8, No: 2, s: 78-101.

GRAY, R., KOUHY, R., LAVERS, S., 1995b, "*Corporate Social and Environmental Reporting-A Review of the Literature and a Longitudinal Study of UK Disclosure*", **Accounting, Auditing and Accountability Journal**, Vol: 8, No: 2, s: 47-77.

GUTHRIE, J., ABEYSEKERA, I., 2006, "*Content Analysis of Social, Environmental Reporting: What Is New?*", ***Journal of Human Resource Costing and Accounting***, Vol: 10, No: 2, s: 114-126.

HACKSTON, D., MİLNE, J.M., 1996, "*Some Determinants of Social and Environmental Disclosures in New Zealand Companies*", ***Accounting, Auditing and Accountability Journal***, Vol: 9, No: 1, s: 77-108.

HENRIQUES, A., RICHARDSON, J., 2004, **The Triple Bottom Line: Does it All Add Up? Assessing the Sustainability of Business and CSR**, UK, USA, First Published, Earthscan,
<http://www.google.com/books?id=JiHcXcLSHAC&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>, 12. 04. 2010.

HOLLAND, L., FOO, Y.B., 2003, "*Differences in Environmental Reporting Practices In The UK and The US: The Legal and Regulatory Context*", ***The British Accounting Review***, Vol: 35.,s: 1-18.

JOSE, A., LEE, S.M., 2007, "*Environmental Reporting of Global Corporations: A Content Analysis Based on Website Disclosures*", ***Journal of Business Ethics***, Vol: 72, s: 307–321.

JOSHİ, P.L., GAO, S.S., 2009, "*Multinational Corporations' Corporate Social and Environmental Disclosures (CSED) On Web Sites*", ***International Journal of Commerce and Management***, Vol: 19, No: 1, s: 29-44.

KOLK, A., 2008, "*Sustainability, Accountability and Corporate Governance: Exploring Multinationals' Reporting Practices*", ***Business Strategy and The Environment***, Vol: 17, s: 1–15.

LOBER, D.J., BYNUM, D., CAMPBELL, E., JACQUES, M., 1997, "*The 100 Plus Corporate Environmental Report Study: A Survey of an Evolving Environmental Management Tool*", ***Businell Strategy and the Environment***, Vol: 6, s: 57-73.

NISKANEN, J., NIEMINEN, T., 2001, "*The Objectivity of Corporate Environmental Reporting: a Study of Finnish Listed Firms' Environmental Disclosures*", **Business Strategy and the Environment**, Vol: 10, s: 29-37.

MILNE, M.J., ADLER, R.W., 1999, "*Exploring The Reliability of Social and Environmental Disclosures Content Analysis*", **Accounting, Auditing and Accountability Journal**, Vol: 12, No: 2, s: 237-256.

O'DONAVAN, G., 2002, "*Environmental Disclosures In The Annual Report-Extending The Applicability and Predictive Power of Legitimacy Theory*", **Accounting, Auditing and Accountability Journal**, Vol: 15, No: 3, s: 344-345.

OECD, 2004, **Principles of Corporate Governance**, Paris, <http://www.oecd.org/dataoecd/32/18/31557724.pdf>, 15.04.2010.

OECD 1999, **Principles of Corporate Governance, Organization for Economic Co-operation and Developments**, Paris, <http://www.oecd.org>, 15.04.2010

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2003 (2005), **Kurumsal Yönetim İlkeleri**, <http://www.spk.gov.tr>, 15.05.2010

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2003, Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Raporu, <http://www.spk.gov.tr/displayfile.aspx?action=displayfile&pageid=67&fn=67.pdf&submenuheader=null>, 15.05.2010.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), "Haftalık Bültenler", <http://www.spk.gov.tr/apps/haftalikbulten/index.aspx?submenuheader=-1>, 15.05.2010.

SMITH, M., YAHYA, K., AMIRUDDIN, A.M., 2007, "*Environmental Disclosure and Performance Reporting In Malaysia*", **Asian Review of Accounting**, Vol: 15, No: 2, s: 185-199.

STRAY S., 2008, "*Environmental Reporting: The U.K. Water and Energy Industries: A Research Note*", **Journal of Business Ethics**, Vol: 80, s: 697-710.

STRAY S., BALLANTINE, J., 2000, "*A Sectoral Comparison of Corporate Environmental Reporting and Disclosure*", ***Eco-Management and Auditing***, Vol: 7, s: 165-177.

SUCHMAN, M.C., 1995, "*Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches*", ***Academy of Management Review***, Vol: 20, No: 3, s: 571-610.

The Association of Chartered Certified Accountants (ACCA), 2001, An Introduction to Environmental Reporting, <http://www.accaglobal.com/pdfs/environment/ACCA-RJ1-002.pdf>, s: 1-30, 20.05.2010.

TOKGÖZ, N., ÖNCE, S., 2009, "*Şirket Sürdürülebilirliği: Geleneksel Yönetim Anlayışına Alternatif*", ***Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi***, C.:XI, s:1, s: 249- 275.

ULLMANN, A.A., 1985, "*Data in Search of a Theory: A Critical Examination of the relationships among social performance, social disclosure, and economic performance of US Firms*", ***Academy of Management Review***, Vol: 10, No: 4, s: 540-557.

WILSON M., March/April 2003, "*Corporate Sustainability: What Is It and Where Does It Come From?*", ***Ivey Business Journal***, www.ivey/businessjournal.com, 12.05.2010

YOUNG, S., THYİL, V., 2008, "*A Holistic Model of Corporate Governance: A New Research Framework*", ***Corporate Governance***, Vol: 8, No: 1, s: 94-108.